

Дмитрошкін Д. Е.,
викладач кафедри практики іноземної мови та методики викладання
Хмельницького національного університету
E-mail: danny.nj4@gmail.com

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ ТА ЛЕКСИЧНІ ГРУПИ СПОРТИВНИХ КОМПЗИТИВ

У статті розглянуто структурні моделі композитних номінантів американського спортивного дискурсу. Автор описує трансформації на синтаксичному рівні, на основі яких виділяються структурні типи складних лексичних одиниць. Виділено основні лексико-семантичні групи терміносистеми спорту. Подано кількісні характеристики структурних моделей та лексичних груп досліджуваного матеріалу. Розкрито явище полісемії, синонімії та антонімії в американському спортивному дискурсі.

Ключові слова: композитний номінант, спортивний дискурс, семантична структура, лексико-семантичні групи.

Необхідність у компактній номінації викликає все більше і більше нових складних номінативних одиниць. Такі композити утворюються шляхом відбору і компонування мовних одиниць, які є соціально детермінованими і визначеними найбільш природними для утворення висловлювання з певним прагматичним завданням, у конкретних умовах спілкування. Чимало вчених здійснювали спроби опису складних слів, процесу їхньої детермінологізації та стилістичних функцій, виконуваних ними. Зокрема, П. М. Карашук, М. М. Полюжин, Д. І. Квеселевич, Л. Ф. Омельченко, Г. Мерченд та інші у своїх працях описували функціонування структурно-складних лексичних одиниць англійської мови. Окрему увагу на семантику складних слів звертали увагу О. Д. Мешков, Л. Блумфільд. Існує чимало праць, присвячених опису стилістичних функцій, які виконують структурно-складні лексичні одиниці (І. В. Арнольд, Н. Феб), але й досі залишається мало праць, присвячених опису стилістичних функцій складних слів американського спортивного дискурсу. У своєму дослідженні ми переважно послуговуємося працями А. П. Чудінова, який структурував та детально описав спортивні метафори, які використовують російські політики.

Актуальність дослідження визначається відсутністю комплексних робіт, присвячених вивченню складних слів у спортивному дискурсі. Дослідження композити в газетних статтях спортивної тематики дає змогу краще зрозуміти використання соціально-детермінованих складних слів у американському варіанті англійської мови, адже така сфера суспільного життя, як спорт, вносить у мову значний обсяг лексичних одиниць, велика частина яких є композитними, які залишаються недостатньо дослідженими.

Предметом розвідки є структурні моделі та семантичні особливості композитних номінантів.

Об'єктом дослідження стали структурно-складні лексичні компоненти, які отримують все більше поширення в сучасній англійській мові спорту, вирізняючись високим експресивно-стилістичним потенціалом і широким спектром комунікативно-стилістичних конотацій.

Мета статті – проаналізувати можливі структурні типи композитних домінантів терміносистеми спорт та виділити їхні лексичні групи. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: виділити групи композитів згідно з трансформаціями на синтаксичному рівні; проаналізувати лексичні групи спортивних композитів; розкрити явище синонімії, антонімії та полісемії в американському спортивному дискурсі.

Усі композитні домінанти американської терміносистеми спорту можуть виступати у реченні іменниками, дієсловами та прикметниками. Зазначені три групи складних слів характеризуються як спільними, так і відмінними моделями основокладання, а також позначають різні лексико-семантичні структурні групи.

Під час проведення дослідження ми виявили, що всі композитні номінанти американського спортивного дискурсу мають певний набір структурних моделей їх утворення. Аналіз корпусу 1068

складних лексичних одиниць дав нам змогу поділити всі композити американського спортивного дискурсу на три групи, згідно з трансформаціями на синтаксичному рівні.

До **першої** групи належать складні лексеми, у яких значення композита будується відповідно до порядку розташування слів у трансформах (449 одиниць / 42 %):

curveball n – curving ball; м'яч, який падає, має траєкторію дуги;

drop-pass n – dropped pass; скидка;

handpass n – a pass, made by hand; пас рукою;

basehit n – a hit to reach a base; удар, після якого спортсмен зміг вбігти на базу;

stickcheck n – a checking move with a stick; вибивання шайби ключкою.

Слова цієї групи мають такий семантичний аспект: певне поняття, виражене першим компонентом, характеризує, обмежує **об'єкт**, виражений другим (головним) компонентом, при цьому змінює загальне значення всього композита.

До **другої** групи ми відносимо інтегровані конверсивні композити із постпозитивами (75 одиниць / 7 %). Такі композити утворюються від фразових дієслів і, як правило, зберігають своє первинне значення:

Layup, n – layed up in the air; стрибок із м'ячем і закидання у кошик;

Pickoff, n – pick players off the bases; виловлювати гравців на базах;

follow-up, a – additional shot, pass, hit; добивання, повторний пас, удар.

Семантичну структуру слів цієї групи можна представити таким чином: у складі композитів немає головного чи залежного компонента, його значення повністю відповідає значенню фразового дієслова. Основний компонент, як правило, перший, позначає виконувану дію (*lay* – класти, *drop* – скидати), а частка характеризує виконання цієї дії (*up* – вгору, *off* – від себе, геть).

До **третьої** групи належать композити з дещо іншим типом трансформації на синтаксичному рівні. Вони дуже схожі на композити першої групи (96 одиниць / 9 %) і включають субстантивні деривати від корелятивних дієслів:

Big-hitter n – someone who hits hard; сильний відбиваючий;

Empty-netter n – empty net goal; гол у порожні ворота;

70-footer n – a shot taken from 70-feet distance; удар із відстані 70 футів;

Backhander n – a backhanded shot; удар із незручної руки, удар із закритої частини ключки, тенісної ракетки, руки.

Семантичну структуру одиниць цієї групи можна зобразити так: **об'єкт**, позначений значенням другого компонента, **визначається ознакою**, вираженою першим компонентом. При цьому весь композит утворюється від прикметника і може позначати як об'єкт, так і виконавця дії (*nomina agentis, nomina actionis, nomina instrumentalis*) [3, с. 8–9].

Як ми бачимо, у всіх випадках суфікс *-er* позначає не лише виконавця дії, а й предмет або спосіб виконання дії, як-от: удар, пас, рух. За аналогічною моделлю будуються прикметники з формантом *-ing*: *big-hitting, hard-hitting, backhanding*.

В американському спортивному дискурсі також можна знайти метафоризовані композити. Зазначимо, що метафоризуватися може й детермінат:

cherry-picker – the one scoring easy goals; гравець, який забиває прості голи, нахлібник;

pipe-fitter – strong violent player; сильний, грубий гравець;

В американському спортивному дискурсі такі приклади нечисленні, вони є переважно оказіональними, а їхнє вживання зводиться до мовлення окремих коментаторів, журналістів, спортивних аналітиків: *3-love, no-soup-for-you* [7].

Дослідження також показало, що композити американського спортивного дискурсу не просто належать до різних видів спорту, а й представляють собою тематично різнобічні ономазіологічні групи слів. Вони можуть стосуватися багатьох концептосфер, з-поміж яких можна виділити п'ять основних:

«**Майданчик, спортивне спорядження**» – 139 одиниць (13 %): *baseline n – лінія баз, goalstick n – воротарська ключка, crossbar n – поперечина;*

«**Правила спортивної гри, змагань, види турнірів**» – 121 одиниця (11,3 %): *highstick n – гра*

високо піднятою ключкою, *out-of-bounds n* – за межами майданчику; *crosscheck n* – поштовх суперника ключкою;

«**Рух, маневр, прийом спортсмена**» – 290 одиниць (27,1 %): *wraparound n* – спроба забити гол із-за воріт; *toe-drag v* – обманний рух; *swingcheck n* – затримка удару, невпевнений удар; *top shelf n* – удар під поперечину.

«**Ігрова ситуація, розташування команд, статистика**» – 289 одиниць (27,1 %): *offside n* – офсайд, *one-on-one n* – вихід один на один; *odd-man rush n* – вихід на воротаря;

«**Назви позицій гравців, видів спорту, персоналу**» – 229 одиниць (21,5 %): *quarterback n* – квотербек, *point guard n* – захисник; *linebacker n* – захисник другої лінії.

Необхідно зазначити, що генезис компонентів складних слів не впливає на ступінь їхньої внутрішньовалентної потенції. Загалом один компонент не може формувати композитну парадигму, що включає більше дев'яти лексичних одиниць (наприклад, лексико-семантичні ряди з дієсловом *line*). Композити, які стали базовими у структурі складних лексичних одиниць американського спортивного дискурсу, можуть бути представлені дев'ятьма лексико-семантичними групами (ЛСГ): дієслова переміщення (*footrace*), лексичні одиниці, що виражають якісну характеристику (*grandstander*), лексичні одиниці, що виражають кількісні параметри (*2-for-7*), дієслова руху тіла спортсменів (*pumpfake*), лексичні одиниці, що позначають розташування (*sideline*), лексичні одиниці, що позначають гравців (*quarterback*), лексичні одиниці, що позначають приміщення (*locker room*), лексичні одиниці, що позначають стадіон, спортивну арену (*ringside*), дієслова *нас-удар-блок* (*slapshot – flip-pass – padstop*).

У межах одного словотвірного ряду дієслово може використати лише певну частину своїх лексико-семантичних варіантів [3, с. 10].

В американському спортивному дискурсі також спостерігається наявність гіперо-гіпонімічних відношень. Це дає нам можливість представити корпус досліджених одиниць як ієрархічну систему. У мікрополях із домінуючими родовими поняттями виокремлюються номінації з одним, двома, трьома і чотирма рівнями підпорядкування. Наприклад: *defenseman* – захисник, *zone defenseman* – зональний захисник, *deep zone defenseman* – зональний захисник, який грає глибоко у зоні, *left deep zone defenseman* – лівий зональний захисник, який грає глибоко у зоні. Родові поняття зазначеної підсистеми містять семантичні ознаки, які свідчать про їхні зв'язки з реаліями сфери спорту [4, с. 11–14].

Для лексичного складу американського спортивного дискурсу характерна семантична насиченість переважної більшості лексичних одиниць. У текстових і мовленнєвих повідомленнях, які стосуються різних видів спорту, можна спостерігати вживання одних і тих самих складних лексичних одиниць, які мають різне значення (*backstop* – воротар, бек-стоп, ворота; *sideline* – бічна лінія, лава запасних, відправляти в запас), і навпаки, однакове значення передається різними лексичними одиницями (м'яч – *horsehide*, *pigskin*, *football*, *baseball*; воротар – *netminder*, *goaltender*, *backstop*). Це дає підстави говорити про різноманітні семантичні відношення між композитами американського спортивного дискурсу.

У проаналізованому нами корпусі структурно-складних лексичних одиниць реалізуються полісемічні, синонімічні й антонімічні відношення. Найбільш поширеними є полісемічні відношення. Варто зазначити проблему семантичної кореляції антонімів і синонімів у системі мови, зокрема у спортивному дискурсі. Антоніми становлять лексико-семантичну парадигму, де одна одиниця протиставляється іншій із певною визначеною ознакою в змістовому плані. У своєму аналізі ми застосовуємо парадигматичний підхід і будемо намагатися виявити комплексні кореляції між антонімами і синонімами на баз бінарних опозицій.

Багато композитів американського спортивного дискурсу змінюють своє значення, залежно від виду спорту чи дії, яка описується певною лексичною одиницею [1]. Так, наприклад слово *check* може мати розгалужену систему значень в американському спортивному дискурсі (1) силовий прийом, 2) мах ключкою, 3) затримка удару битою, 4) кидок м'яча з метою вибити суперника, 5) позиційна гра проти суперника), а його поєднання з іншими словами для утворення композита залежить від сфери вживання (виду спорту). Відповідно до цього змінюється значення цілого композита: *bodycheck* – силовий прийом у корпус тіла, *rokecheck* – мах ключкою з метою вибити

шайбу, basecheck – кидок пітчера на базу, swingcheck – затримка маху битою, backcheck – пресинг суперника у власній зоні, оборонні дії. Необхідно звернути увагу на те, що полісемія складних лексичних одиниць в основному полягає в різнобічному вживанні кореневих слів [4], а вживання їх у якості одного з компонентів складного слова робить полісемічним значення цілого композита, з тією відмінністю, що значення цього компонента може модифікуватися іншим компонентом складного слова, залежно від того, чи це ендоцентричний композит, чи екзоцентричний [5, с. 11–12].

Поширення синонімії в американському спортивному дискурсі пояснюється прагненням до створення широкого спектру нових експресивно-емоційних обертонів. Явище синонімії менш поширене в американському спортивному дискурсі, ніж явище полісемії. Можна навести декілька прикладів синонімічних рядів спортивних термінів: *goaltender – goalkeeper – netminder «воротар», homerun – four-bagger – fencebuster «хоумран», goalcrease – goalmouth – doorstep «воротарський майданчик»* [5, с. 7–13].

Аналогічно із полісемічними рядами лексичних одиниць американського спортивного дискурсу, синонімічне значення закладено в кореневе слово, а вживання кореневої морфеми у складі композита надає йому нових відтінків, наприклад *bodycheck, bodyhit, bodyblow*.

Проведене нами дослідження вказує на широкий ареал утворення та функціонування спортивних термінів. Існує чимало полівалентних компонентів, здатних поєднуватися з іншими основами й утворювати як мінімум 10 різних композитних номінантів. Така властивість складних слів є характерною для американського спортивного дискурсу. Семантика всіх структурно-складних слів спортивної термінології є досі цікавою для лінгвістичного дослідження. Спортивні композити із непрямим значенням можуть поєднувати в собі метафорично-метонімічну семантику, що пояснюється прагненням авторів до економії мовних засобів. Отриманні результати дають нам чітке уявлення про семантику складних лексичних утворень американського спортивного дискурсу та викликають необхідність більш ґрунтовного дослідження особливостей утворення та функціонування іменників, прикметників та дієслів.

Список використаної літератури

1. Дмитрошкін Д. Е. Композитні номінації концептосфери спорт (на матеріалі американської преси) / Д. Е. Дмитрошкін // Вісник Київськ. міжнар. ун-ту. Серія : Іноземна філологія : зб. наук. статей. – К. : Правові джерела, 2009. – Вип. 5. – С. 120–139.
2. Дмитрошкін Д. Е. Структурно-складні іменники у мові спорту / Д. Е. Дмитрошкін // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Полтава : Полтавський університет економіки і торгівлі, 2010. – С. 125–127.
3. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівним компонентом у сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / Л. К. Крайняк. – К., 2001. – 17 с.
4. Литвинко А. О. Проблема полісемії в англійській термінологічній підсистемі машинобудування / А. О. Литвинко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ, 2009. – Вип. 60. – № 867. – С. 53–57.
5. Литвинко О. А. Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної підсистеми машинобудування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / О. А. Литвинко. – Х., 2007. – 20 с.
6. Палій О. С. Семантичні типи дієслів з постпозитивним компонентом off в англійській мові / О. С. Палій // Сучасні дослідження з іноземної філології : збірник наукових праць. – Ужгород, 2007. – Вип. 5 – С. 102–114.
7. List of sports idioms from Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_sports_idioms

Дмитрошкін Д. Э. Структурные модели и лексические группы спортивных композит.

Аннотация

В статье рассмотрены структурные модели композитных номинантов американского спортивного дискурса. Автор описывает трансформации на синтаксическом уровне, на основе которых выделяются структурные типы сложных лексических единиц. Выделены основные лексико-семантические группы терминосистемы спорт. Подано количественные характеристики структурных моделей и лексических групп исследованного материала. Раскрыто явление полисемии, синонимии и антонимии в американском спортивном дискурсе.

Ключевые слова: *композитный номинант, спортивный дискурс, семантическая структура, лексико-семантические группы.*

Dmytrshokin D. E. Structural Models and Lexical Groups of sports compound word.

Summary

The article deals with structural models and lexico-semantic groups of compound words in modern American sports discourse. The layer of sports lexicon is reach in various expressive means that are rendered through transformations on syntactic level, which result in formation of compound lexical units. Basic lexico-semantic groups of sports terminology have been pointed out. The author has established quantitative data of the analyzed lexical units. The phenomenon of the formation of polysemic, synonymic, and antonymic compounds in sports discourse has been revealed.

There may be pointed out three primary structural groups of compounds words. Words that belong to the first group have the following semantic aspect: a certain notion expressed by the first component limits the object expressed by the second component and changes the general meaning of the whole compound word.

Words that belong to the second group have the following semantic structure: there is no subordinate component in the structure of the compound word. Its meaning corresponds to the meaning of a phrasal verb.

The semantic structure of words from the third group may be presented as: object expressed by the second component is defined by a feature of the first component. The compound word is formed on the basis of an adjective and may denote both object, as well as doer of the action.

Key words: a compound unit, sports discourse, semantic structure, lexico-semantic groups.

УДК 81`367.622.18

Довбня Г. О.,
аспірант кафедри загального мовознавства і германістики
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
E-mail: onita777@gmail.com

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ПРОСТОРУ ТА КАТЕГОРІЇ ЛОКАТИВНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню засобів вираження категорій простору та локативності в українській, російській та англійській мовах. Автор розглядає основні трактування категорій простору та локативності, а також визначає їх співвідношення. Особливу увагу приділено виявленню мовних засобів вираження досліджуваних категорій та аналізу відмінних особливостей їх використання в зазначених мовах.

Ключові слова: простір, локативність, засоби вираження, категорія, переміщення.

Постановка проблеми. Здатність людини класифікувати явища, предмети, розподіляти їх на групи і підгрупи, категорії та підкатегорії свідчить про сприйняття світу через ідентифікацію речей за їх схожістю, або навпаки, відмінністю. Категоризація сприйнятого — це основний спосіб упорядкувати інформацію, систематизувати та класифікувати її. Тому важливим вбачається розуміння основних критеріїв, за якими людина виносить судження про схожість одних предметів, явищ та відмінність інших [9, с. 14–15].

Слід зазначити, що в усіх напрямках, зокрема й у мовознавстві, категорії простору та локативності є взаємозалежними. Розглядаючи мовну репрезентацію простору, найчастіше людина має на увазі просторові відношення предметів та свою просторову орієнтацію. Визначаючи локалізацію предметів, неможливо абстрагуватися від простору як такого. Однак малодослідженим залишається питання чіткого розмежування самих категорій та виділення їхніх диференційних ознак. Особливу увагу також слід звернути на мовні засоби вираження простору та локативності в українській, російській та англійській мовах, що залежить від особливостей сприйняття навколишнього світу носіями неблизькоспоріднених мов. Це дає змогу не тільки визначити спільні та відмінні риси досліджуваних категорій, але й дослідити їх етнокультурну зумовленість.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми взаємодії мови та світосприяття має давню традицію. Зокрема, дослідженню питання категоризації світа та вербалізації думки присвячені численні праці О. С. Кубрякової. Розвиток просторового сприйняття в